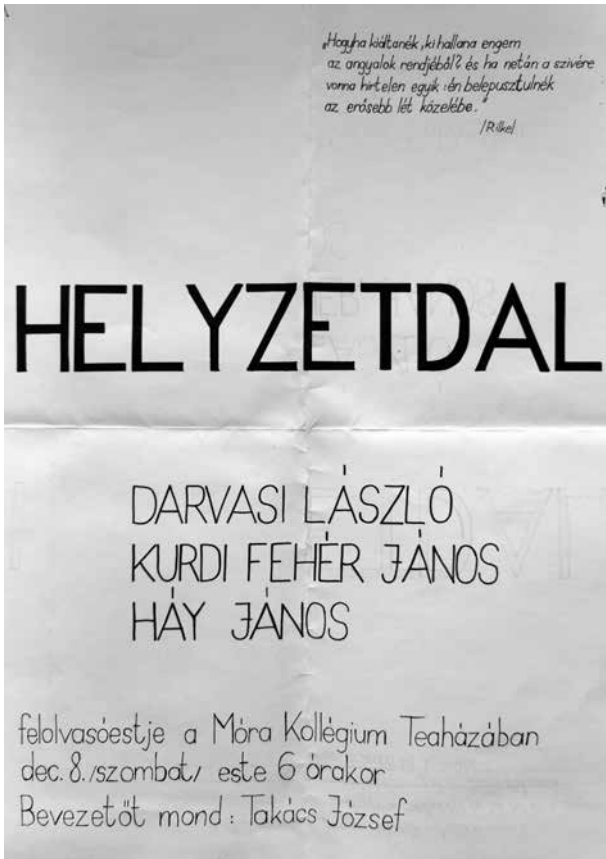

Ifjúkori tárgyak

Darvasi Lászlónak a hatvanadikra

Nagyméretű, fából készült, lecsukható fedelű hajóládámat néhány éve az utcán, lomtalanításkor találtuk és cipeltük haza; ebbe kerültek a nyolcvanas-kilencvenes években kapott leveleim (az e-mail előtti világekorszakból), akkoriban készült feljegyzéseim, emlékebe eltett plakátjaim, kéziratok, olvasmánynaplók, egyetemi előadások jegyzetei, teljes összevisszaságban. A ládából kerül most elő három tárgy: egy plakát, 1984-ből; megsárgult levélboríték, régi előadáshoz készített jegyzetlapokkal, talán 1987-ből; s egy berlini képeslap, már a rendszerváltás túloldaláról – a kilencvenes évek elejéről: a postai pecsét dátuma elmosódott.

Azokról az évekről fogok írni, inkább visszaemlékezve, mint értekezve, amikor Darvasi László még nem prózaíró volt, hanem költő. A helyszín Szeged, az idő: 1983–1987 között. Nem tudom, hol találkoztunk először: talán a bölcsészkar háta mögötti, Ady téri salakpályákon, amelyek ma már nincsenek sehol, csak az emlékeinkben; talán 1983 tavaszának egyik lakásszemináriumán, ki tudja már, kinek a szűkös albérletében; talán valamelyik kocsmában (az Alsóvárosiban, a Béke Tanszéken, a Sárkányban), ahová főiskolások jártak akkoriban; talán az Egyetemi Könyvtár olvasótermében. Hisz ezekben a teremben zajlott, kavargott az életünk.

Amikor a plakát készült, még csak egy reménybeli bölcsészkar irodalmi lap szerkesztője voltam: a *Harmadkor* első száma már összeállt – benne e három költő verseivel –, ám még hónapokig várt a kinyomtatására. Húsz-huszonegy éves fiatalemberek voltunk, s én kezdőbb voltam kritikusnak, mint ők költőnek. Háy és Kurdy Fehér már első közös füzetüket tervezték *Szövegek* címmel – ott a hajóládában az is. Sok ilyen füzet készült akkoriban: engedéllyel és engedélyezetlenül, nyomtatva vagy fénymásolva, húsz vagy száz példányban. Elkerültek vajon a könyvtárakba, vagy csak hajóládák mélyén lapul még néhány példányuk, fakulva, vizesedve? A „nyílt e”, a Fagy, a Narancsszív-szonett füzetek, a *Harmadkor*-felolvasóestek füzetei s a többiek. A decemberi est, úgy tudom, véletlenszerűen és sietve szerveződött. Hétfőn kértek fel, mondjak bevezetőt, szerdán kaptam meg a verseket, szombat délután gépeltem le félkész írásomat, s aznap este, a felolvasása előtt, már a teremben ülve fejeztem be. Vajon mit tartalmazhatott?

S mit olvashattak fel ők hárman? Akkoriban, téves önértékeléssel, naplót vezettem: ebből tudom, hogy negyvenen-ötvenen hallgatták meg őket. A verslistát azonban nem őrizte meg a feljegyzésem, csupán a szóváltást, amely a felolvasásokat követte. Eljött ugyanis az eseményre Vörös László, a *Tiszatáj* főszerkesztője (az egyetlen öltönyös, nyakkendő ember a teremben), s utána hozzászólt, a verseket dicsérve, a bevezetőt bírálva. Szinte mindent elfelejtettem közel negyven év alatt, ami akkor történt, csupán egyetlen, furcsa mozdulatsor maradt meg a memóriámban: ahogy fölállt, s arról beszélt, milyen nehéz a *Tiszatáj* szerkesztőjének lenni, s közben a kezével a zakója ujját húzkodta. Két év múlva váltották le a folyóirat éléről – akkor egyszerre kiderült számomra is, miről beszélt, pontosabban miről nem beszélt 1984-ben, a kollégiumi teremben; hogy milyen feszültségben élhetett főszerkesztőként.

Ha hinni lehet a részrehajló naplónak, azért nem tetszett neki a bevezetőm, „mert egy költői irány kizárólagosságát hirdette”, s a versek azért tetszettek, mert nem „avantgarde, öncélú formajátékok voltak”. „Azt válaszoltam neki, hogy [a bevezetőmben] beszéltem Tolnairól, Petriről, Domonkosról, Tandoriról stb., [összesen] hét költőről, s ez hét különféle költészet”, szó sincs tehát kizárólagosságról. Úgy látszik, a hatvanas-hetvenes évek líratörténeti fordulatához kapcsoltam hozzá Darvasi, Háy, Kurdy Fehér verseit – de hogy pontosabban mit mondhattam róluk, nem tudom. A bevezetőm gépirata szerencsére elveszett. Azt kérdezhetnék, vajon jó versek voltak-e, amelyeket e fiatalemberek felolvasnak. Pontosan ezt sem tudhatom, de azt hiszem, jó versek voltak. Megmaradt a hajóládában a *Harmadkor* második felolvasóestjének (1985. október 22.) a füzete: megszürcült, halványuló, húsz példányban készült, összekapcsolt fénymásolat, amely megőrizte Darvasi két olyan költeményét, amelyek nem kerültek be a versesköteteibe. Így kezdődik például a *Magánkiadás III.* című alkotás:

„Idézetekkel kezdenék,
az első könyv előtti időből,
amikor a folyó sárga és kék,
amikor a folyó zöld volt.

Azokkal az idézetekkel folytatnák,
amikor a beszéd öröme

a logikus szeretet örömét jelentette,
és nem tévedést,
harangok, kolompok zajában,
és nem szabályt,
hogy nincs már, ki visszakérné,
szerelmét a másik, elveszett világból...”

Sűrű, képeket és érvelést keverő, érzelmeket és meggyőzést egyaránt mozgósítani akaró, enigmatikus versbeszéd – ilyen költeményeket írt akkoriban Darvasi. Most, amikor olvasom, valójában hallok is őket. Talán papíron kerültek először elélem, mégis, akkori műveinek a legjobb darabjait felolvasva is hallottam szegedi éveink valamelyik nyilvános vagy magánjellegű estjén. Százhusz, százötven ember előtt valamelyik egyetemi teremben; húszfős baráti társaság előtt valamelyikünk lakásán.

A *Virágzabálók* megjelenése után 2009 őszén, Szegeden konferenciát rendeztek a Grand Caféban a regényről. Ugyanaz szervezte e tanácskozást, Erdélyi Ágnes, aki annak idején, huszonöt évvel korábban helyet adott a Móra Kollégiumban a „Helyzetdal” című költői estnek. A Móra, döntően neki köszönhetően, a nyolcvanas években rendkívül fontos irodalmi helyszín volt Szegeden: a teremben, ahol felolvashattunk, majd’ minden jelentős magyar író megfordult azokban az években, sőt, nem csak magyar írók: például Bohumil Hrabal is, Bojtár Endrével beszélgetve. Krasznahorkai-estre emlékszem, nem sokkal a *Sátántangó* megjelenése után; *Új Symposion*-estre a székre állva szavaló Sziverivel; Konrádra, már 1987-ből. De vissza a Grand Caféba! „Magyar lagúnák” volt a konferencia címe, az előadások egy része, az enyém is, utóbb a *Jelenkor* 2010/5-ös számában megjelent. A publikált szövegből azonban kihagytam az alábbi két bekezdést, amelyek túlzottan önéletrajzinak tetszettek a regényelemzés közepette:

„Felidéznek még egy emléket a nyolcvanas évek közepéről, megmutatandó, hogy Darvasi írói programja hogyan ágyazódott bele akkori értelmezői közösségbe – miközben csakis az övé volt, csakis ő valósíthatta meg. 1987-ben, légvonalban ötven méterre e teremtől, ahol most tanácskozunk, egy főtéri nagy polgári lakás összenyitott szobáiban rendeztünk egy felolvasóestet, amelyen – úgy emlékszem – ketten szerepeltünk Darvasival: előbb ő olvasott fel a *Pompeji*-ciklusból, például az *Ausztrália* című verset. Így kezdődik (a mottót most elhagyom): »Drága föld. / Szócs a napokban találkozik Suttinggal. / Elővigyázatosságból, s talán most, mert utuk / messzebb vezet, kerülük a fegyver, felkelés, vér, / forradalom, ellenség kifejezések magyar használatát. / És ez a vágy már majdnem remény.« Ugye, ez is Mészöly-interpretáció. A versek után én következtem egy előadással, amelynek nem volt megírt szövege, nem is lett, csak a hangfelvétele lehet meg valamilyen szalagon, ha megmaradt. Az előadásnak az volt a címe: »Az új szomorúság«.

Kritikusai is, Darvasi is szokták használni ezt a szót írói világának jellemzésére. Ha felidézem, miféle vélelmek keringtek akkori értelmezői közösségünkben a szomorúság művészi megjelenéseiről, akkor talán nemcsak Darvasi lelki alkatára lehet majd hivatkozni melankolikus művei olvastán, hanem kulturális tényezőkre is. »Az új szomorúság« című előadásnak csak a vázlata és a jegyzetei

maradtak meg, a gondolatmenetét már nem tudom rekonstruálni. Az előadás címét adó kifejezés Jeles Andrásról származik: az ő nyolcvanas évek közepi Monteverdi Birkózókör színháza nagy hatással volt szegedi körünkre. Az előadásban különféle művészeti ágak különböző nyolcvanas évek közepi hazai jelenségei kerültek egymás mellé azon feltevés jegyében, hogy ezek a jelenségek a kortárs magyar művészet új mintázatát adják ki – ezt neveztem „új szomorúságnak”. Biztosan nem volt felejtethetlen előadás, ha már én is elfelejtettem, ám ettől még akkor vehettem, vehettük komolyan. Olyan alkotásokból igyekeztem megrajzolni az új művészeti trendet, mint Jeles színháza, Bódy kései videofilmjei, Földényi Friedrich-könyve, a *Sátántangó*, a tragikus szemlélet visszanyeréséről író Balassa, El Kazovszkij festményei, Mészöly meséje, a *Kéksötét hegyek*. A mitikus karakter, a stilizáló eljárások, az egészségességre törekvés, a katasztrofista szemlélet, a lelki és testi szegénység témája, a hit (vagy éppen a negatív vallásosság) iránti érzékenység felerősödése volt az, amit e művekben látni véltem, mint közös vonásokat. Talán mindez mond valamit Darvasi akkori írói dilemmáinak (egyik) elsődleges kontextusáról is.”

Először 1981 őszén jártam felolvasóesten Szegeden: a *Gondolat-jel* című bölcsészkarai újság rendezvényén (két évvel később, már egyetemistaként, a munkatársa lettem én is). A legattraktívabb felolvasás a Nagy Imréről volt: leoltatta a villanyokat, gyertyát gyújtott az asztalánál, s úgy olvasta fel *A girondista kalandjai* című regényrészletét. Ugyanezen a címen adtuk ki később, túlélő barátai, e tünevényesen tehetséges prózaíró kötetét, de immár Kósa Imre név alatt. A Darvasival közös 1987-es felolvasásunknak szomorú alkalmak voltak: ekkor már tudtuk, hogy Imre beteg, agydagaganattal. Ezért az estünk úgy kezdődött, hogy leoltottuk a villanyokat és meggyújtottunk egy gyertyát, megismételve Imre egykori kedves akcióját. Lehet tehát, hogy a *Pompeji*-ciklus darabjai félsötétben, gyertyafényben hangzottak el. Nem tudom már, a ciklus mely darabjai – csak az *Ausztráliára* emlékszem biztosan. De ha valaki kézbe veszi Darvasi második verseskötetét, *A portugálók* címűt, s megkeresi a költeményt, nem teljesen ugyanazon szavakat találja, mint amelyeket fentebb idéztem. A kötetben „Szőcs” neve „a férfi”-ra változott.

Az *Ausztrália* első mondata idézet, de már csak azok hallják a dallamát, akik a szocialista rendszerben nőttek fel. A harmincas évek második felében készült valamelyik szovjet filmben szerepelt először a dal, amely – magyarra fordítva – így kezdődik: „Drága föld, szülőhazámnak földje”. De az utalásnak ez csak az első rétege. Nem tudom már, Szabó Miklós szovjet történelemről szóló repülőegyetemi előadásain hallottam-e (egy másik szegedi lakásban), vagy az ott tanultak továbbadása, a főiskolásoknak tartott lakásszemináriumom előtt olvasott illegális olvasmányok valamelyikében (Isaac Deutscher *Sztálin*jában?) a történetet: a nagy terror idején, a harmincas évek második felében az egyik koncepció per vádlottja állítólag az utolsó szó jogán ezt a dalt kezdte énekelni a tárgyalóteremben: „Drága föld, szülőhazámnak földje, / drága föld, mely annyi kincset ad, / nincs a földön gazdagabb, szebb ország, / minden ember érzi, hogy szabad.” Soha giccsesebb hazugságot, mint e dal negyedik sora. Az *Ausztrália* első mondatában ez a történet is visszhangzott akkor, ott, 1987-ben felolvasva.

Mint ahogyan Sutting ezredes szerepeltetése sem csupán Mészöly elbeszéléseire utalt akkor, ott, hanem az előző félévünk Alkony utcai (ott volt Szilasi Lászlóék lakása) Mészöly-beszélgéseire, intenzív szövegelemzéseire is, mely-

nek olykor Darvasi is résztvevője volt. Szócs Géza neve sem csak nem sokkal korábbi letartóztatása végett kerülhetett a költeménybe, mint Sutting társa, hanem költőként is: különösen a *Délkeletnek* volt némi legendája szegedi köreinkben. De nem folytatom a szöveg szubkulturális hátterének feltárását. Az *Ausztrália* mint szöveg – mint ahogy minden más irodalmi mű is – maga mögött hagyja azt a sűrűn szótt, s leginkább szavakból szótt társas világot, amelyben először megszólalva működött. Talán titokzatosabbá, nehezebben érthetővé vált későbbi olvasói számára, mint amilyen 1987-es hallgatói számára volt a szegedi lakásban felolvasva. Előnyére vált vagy hátrányára, hogy leváltak róla a lokális utalások? Ezt éppen én nem tudhatom megítélni. De nem hiszem, hogy bárki is szegedi versnek nézné az *Ausztráliát*.

1992 táján küldte nekem Darvasi ezt a képeslapot Berlinből, amelynek a hátlapján az alábbi felirat olvasható: „17. Juni 1953. Leipziger Strasse in Berlin. (Deutsches Historisches Museum, Bildarchiv)”. Üdvözlő mondatai felerészben a fényképre hívták fel a figyelmemet: arra a mellékalakra, az aktatáskás férfira, „aki átballag a történelmen”. A fotón látható jelenetnek ugyanaz a témája, mint a fentebb idézett költeménynek: felkelés, forradalom. De míg az *Ausztrália* játékosan hősi volt, a fotón küldőjének figyelmét a legkevésbé hősi alak nyűgözte le. Nem az emberek felé forduló tank, a tankot kővel dobáló két fiatalember, hanem az utcán imbolygó férfi, aki mintha mit sem törődne a tankokkal, felkeléssel. A történelem és a beléje ékelődő érthetetlen, megfeyjthetetlen mozzanatok: talán ez Darvasi László írásművészetének legfontosabb tárgya.